

Радько П. Г.,
доктор історичних наук, професор кафедри
політекономії, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава)

Басенко Р. О.,
аспірант кафедри всесвітньої історії та методики
викладання історії, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава)

**Цивілізаційні виклики України XXI століття:
національно-культурні рефлексії
державницької школи українського
історіософського дискурсу**

Рецензія на колективне монографічне дослідження:

Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір [Текст] / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: ППЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с.

Історіософська концепція національної історіографії про безперервність українського історичного процесу, про його окремішність від «общеруської» історії становить важливе державотворче та пізнавально-методологічне значення, об'єктивно, на основі історичних джерел та національної філософії відображає життя українського народу, який, за висловом видатного вітчизняного історика Д. Багалія «... жив історичним життям протягом більш ніж тисячоліття, здобув собі з великими труднощами свою власну територію, витратив колосальну енергію, щоб її охороняти та нею користуватися, утворив за цей час націю» [1, с. 81]. Попри очевидну державотворчу роль українського історичного процесу, його зміст не завжди організаційно оформлювався у державність, а історичні завоювання українців не гарантували утвердження інституційно-політичних форм розвитку етносу. Політична еліта, напевно, часто виявлялася неготовою ефективно керувати суспільними процесами побудови політико-правового устрою та державних інститутів, давалися взнаки поневолення іншими державами, колонізація та русифікація.

Проте, як у періоди історичних випробувань, так й під час державотворчих здобутків української історії, в авангарді цивілізаційного поступу, без сумніву, був розвиток національної культури, а національно-культурне відродження повсякчас відіграло роль каталізатора українського національно-визвольного руху, органічно вписувало українців у європейський соціокультурний контекст, забезпечувало взаємозв'язок українського народу зі світовою культурою, всадило цивілізаційний поступ вітчизняного державотворення. Саме європейський цивілізаційний контекст української культури [2] та національний культурно-історичний досвід є основою вітчизняного державотворення [3], дає змогу розглядати українську історію в контексті взаємодії зі світовими цивілізаціями та з урахуванням впливу на історичний розвиток українців національного духу, культури національної самосвідомості, традицій національної духовності, притаманних українському народові цінностей демократизму, ідей свободоловства та пріоритетів гуманізму.

Саме у такому семантико-смісловому полі ми розглядаємо актуальність і своєчасність видання нового дослідження: «Українська культура: цивілізаційний вимір». Його автори – знані та визнані вчені-історики національного рівня: Я. Калакура, О. Рафальський і М. Юрій. Видання підготовлене на синтезно-парадигмальному та системно-структурному рівнях й, очевидно, є підсумково-узагальнюючим у проекті «Україна: цивілізаційний контекст пізнання» [4], перші дослідження якого побачили світ ще в 2012 році. З огляду на те, що рецензована праця розрахована як на науковців-методологів, так і на молодих дослідників, мету запропонованої рецензії ми бачаємо у представленні спільної епістемологічної позиції щодо порушених у виданні науково-дослідних проблем, як із точки зору академічних зацікавлень досвічених вчених, так і з урахуванням пізнавальних інтересів дослідників-початківців.

Наукова праця «Українська культура: цивілізаційний вимір» присвячена історіо- та культурософським рефлексіям щодо місця і ролі національної історико-культурної традиції у розвитку української (регіональної), європейської та світової цивілізації. Вона має струнку класичну форму наукової праці: вступ, основна частина, що структурована у 10 розділів і 45 підрозділів і загальні висновки. Структура дослідження дає змогу читачеві легко орієнтуватися в тексті, сприймати логіку міркувань авторів. Вони переконливо доводять доцільність і своєчасність представленої науковому та читацькому загалові студії, чітко формулюють мету, конкретизують завдання і методи дослідження, пропонують аналітичний огляд існуючих науково-теоретичних та історичних студій присвячених теорії та історії української культури.

Видання побудовано за проблемно-хронологічним принципом. Науково-дослідне поле його інтенційності – розкриття провідних тенденцій і визначення дійсних закономірностей зародження, становлення і розвитку української культури з найдавніших часів до сьогодення, теоретичне осмислення її цілісності, розгляду її взаємодії зі світовими соціокультурними процесами, тлумачення національної культури як компонента української регіональної цивілізації. На це вже звернули увагу рецензенти [5].

Наукову працю відкриває розділ «Історіософське розуміння взаємодії культури і цивілізації». Предмет його студіювань – епістемологічні, теоретико-методологічні та історіософські виміри наукового тлумачення концептів «культура» і «цивілізація». Розділ надзвичайно важливий, адже перше знайомство з назвою дослідження «Українська культура: цивілізаційний вимір», змушує замислитися над серйозністю концептуального обґрунтування назви, адже науково доведені та відомі когнітивно-семантичні та смислові відмінності між поняттями «культура» і «цивілізація». Постає запитання, що на перший погляд набуває філіпічно-ригористичного характеру: чи можуть модуси цивілізації бути вимірами національної культури? Утім сумніви спростовує зміст першого розділу рецензованого дослідження. В ньому автори зрозуміло, логічно, послідовно та на високому фаховому методологічному рівні пояснюють читачеві важливість, виправданість і правомірність інтеграції цивілізаційного

підходу в інтерпретацію національно-культурної традиції України.

Додамо лише одне: на наш погляд, цивілізаційний вимір української культури дає змогу актуалізувати саме ті модули широкого національно-культурного простору українства, теоретичне та історико-культурне тлумачення яких пропонує відповіді на ключові цивілізаційні виклики, що ставить перед нашою країною світанок XXI століття. З-поміж них: українська поліконфесійність і пошуки міжконфесійної злагоди, неготовність державної еліти ефективно керувати суспільством та індеферентність населення до громадських ініціатив тощо. Автори розглядають історико-культурні витоки сучасних цивілізаційних завдань, пропонують та обґрунтовують шляхи розв'язання порядку денного сьогоденного цивілізаційного вибору України.

У наступних розділах книги автори послідовно розкривають культурно-історичний зміст і цивілізаційне значення основних етапів культуригенезу українців, пропонуючи широкі соціокультурні і ретроспективні контексти. Особлива увага звернута на обґрунтування періодизації, визначення фундаментальних характеристик та пояснення віхових періодів національного культурно-історичного поступу українського народу: «Українська культура і візантійська спадщина» (с. 193), «Ренесанс як цивілізаційний вектор українського гуманізму козацько-гетьманської доби» (с. 236), «Формування мовної картини світу українського народу на тлі націєтворення» (с. 271), «Постмодернізм і українська культура» (с. 413) та ін.

Важливо відзначити, що очевидною перевагою рецензованої колективної монографії є те, що вона побудована на спільній епістемологічній парадигмі, засадничими положеннями якої є вмотивованість, науковість, обґрунтованість і цілісність репрезентованих читачеві когнітивно-семантичних структур. Необхідно наголосити, що наукова праця чітко виявляє свій міждисциплінарний статус, а її синергетика полягає в інтеграції на синтезно-парадигмальному рівні історичного, культурологічного, соціально-філософського, релігієзнавчого, політологічного, соціологічного, психологічного, етнологічного, правознавчого наративів. Тексти розділів засвідчують потужну ерудицію авторів, глибину аналізу й осмислення ними предмету дослідження.

Цінним є і те, що аксіологічний рівень, який представлений державницькими пріоритетами, національними, демократичними та громадянськими цінностями, не втрачається у змісті пропонованих читачеві розділів. Окрім того, аналіз рецензованої праці спонукає до самостійного мислення, критичного підходу, а відтак видання вочевидь сприяє формуванню власної думки, усвідомленій громадянської позиції, тобто виконує освітньо-виховні та ціннісно-орієнтуючі завдання. Схвалення заслуговує і той факт, що текст дослідження орієнтований на меморіалізацію української культури, вмотивовує читача до актуалізації ідеї національної пам'яті, вшанування трагічних та відзначення урочистих сторінок національно-культурної історії України.

Важливе пізнавальне значення, на наш погляд, становить інтеграція у текст наукової праці соціально-філософських концептів, як-от «точка біфуркації» (для пояснення чигиринсько-московської угоди 1654 року та

соціально-політичного змісту «Руїни», с. 244), «образ Іншого» (з метою експлікації процесу формування української національної ідентичності, с. 261) та ін. Досить цікавим, зокрема, видається визначення авторами атрибутів міфологічного світогляду, тлумачення метафоричності міфологічного простору та архетипів слов'янського культурно-духовного життя (с. 66, 76).

Значним теоретико-методологічним здобутком рецензованої праці є спроба перегляду міжрелігійних взаємин в межах цілком історично реальних політичних і державних утворень українського народу, що свідчить про якісний зсув міжконфесійного дискурсу від замкненості у колі вірян до виходу в широкий академічний простір, адже відомо, що глобалізація та розмивання традиційних епістемологічних рамок зумовлює утвердження релігієзнавства і теології з-поміж сучасних дисциплінарних сфер гуманітарного знання. Особливу актуальність, на наш погляд, становить розгляд культурно-історичних основ взаємодії церкви, права і держави в українській духовно-культурній традиції, звернення уваги на візантійську симфонічну модель взаємин держави і православної церкви (с. 406–407).

У той же час, рецензована праця не позбавлена деяких недоліків і дискусійних моментів. Так, текст дослідження, на наш погляд, дещо перенасичений концептами «соціокультурний», «цивілізаційний» та ін., що не завжди несуть визначений семантико-смісловий зміст, а іноді навпаки ускладнюють сприйняття тексту роботи. Крім того, не завжди пропонується читачеві пояснення маловідомого та вперше вживаного у тексті наукової праці поняття. Відзначимо й те, що видання значно виграло б якщо його доповнити іменним і тематичним покажчиком, глосарієм, світлинами українських митців, культурних діячів, ілюстраціями тощо.

Дещо дискусійною (з точки зору світоглядних мотивів) і суперечливою (щодо внутрішньої форми) видається назва підпункту 10.3. «Адаптація (підкреслено нами – П. Р., Р. Б.) української культури до західних стандартів і відстоювання її суверенітету». На наш погляд, термін «адаптація» був би коректним, приміром, щодо розгляду питань приведення у відповідність національного законодавства, або ж щодо імплементації європейської моделі реформування, утім щодо перспектив розвитку національної культури його вживання є дещо сумнівним та маловиправданим. Більше того, поєднання понять «адаптація до західних стандартів» та «відстоювання суверенітету» вочевидь є взаємопротилежними, а відтак взаємовиключними підходами. Не вдалося уникнути й деяких тавтологій у назвах різних за змістом підрозділів, що у деякій мірі дезорієнтує читача (приміром 1.4. та 3.3).

Проте висловлені зауваження не тільки не знижують високу науково-теоретичну та світоглядну цінність рецензованого дослідження, а навпаки відображають рівень зацікавленості науковців і громадськості новим, дещо інтригуючим та своєчасним виданням. Книга має гарну поліграфію, вона опублікована у твердій палітурці й справляє враження добротно виконаної праці. Вона, без сумніву, є глибоким, методологічно обґрунтованим і науково виписаним дослідженням. Завдяки широкому історико-культурному контексту та ерудиції авторів,

книга буде цікавою не лише вузькому колу фахівців, але й широкому читацькому загалові, усім хто цікавиться національною культурно-історичною спадщиною. Загалом видання є вагомим внеском у справу розбудови національних соціогуманітарних студій, становить важливе теоретико-методологічне та пізнавальне значення для відтворення та моделювання культурно-цивілізаційного поступу української нації, для кращого розуміння сучасних соціокультурних процесів.

Список використаних джерел

1. Вивід прав України [Текст]: документи і матеріали до історії української політичної думки / упоряд. Б. Кравців. – Нью-Йорк: Пролог, 1964.
2. Попович М. В. Нарис історії культури України [Текст] / М. В. Попович. – К.: АртЕк, 1998. – 728 с.
3. Кравченко П. А. Інтеграція вітчизняного культурно-історичного досвіду в сучасну українську державотворчу концепцію (соціально-філософський аналіз) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / П. А. Кравченко; Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2001. – 39 с.
4. Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання [Текст] / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. I. – 2012. – 700 с.; Україна XIX – початку XXI ст.: цивілізаційний контекст пізнання [Текст] / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. II. – 2012. – 696 с.
5. Наулко В. І. [Рецензія] / В. І. Наулко // Український історичний журнал. – 2016. – №2. – С.225–229. – Рец. на кн.: Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір [Текст] / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с.

References

1. Vyvid prav Ukrainy [Tekst]: dokumenty i materialy do istorii' ukrain's'koi' politychnoi' dumky / uporiad. B. Kravciv. – N'ju-Jork: Prolog, 1964.
2. Popovych M. V. Narys istorii' kul'tury Ukrainy [Tekst] / M. V. Popovych. – K.: ArtEk, 1998. – 728 s.
3. Kravchenko P. A. Integracija vitchyznjanogo kul'turno-istorичного dosvidu v suchasnu ukrain's'ku derzhavotvorchu koncepciju (social'no-filosof's'kyj analiz) [Tekst]: avtoref. dys. ... d-ra filoz. nauk: 09.00.03 / P. A. Kravchenko; In-t filozofii' imeni G. S. Skovorody NAN Ukrainy. – K., 2001. – 39 s.
4. Ukrain'na najdavnishogo chasu – XVIII stolittja: cyvilizacijnyj kontekst piznannja [Tekst] / M. F. Jurij, L. M. Aleksijevc', Ja. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil': Aston, 2012. – Kn. I. – 2012. – 700 s.; Ukrain'na XIX – pochatku XXI st.: cyvilizacijnyj kontekst piznannja [Tekst] / M. F. Jurij, L. M. Aleksijevc', Ja. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil': Aston, 2012. – Kn. II. – 2012. – 696 s.
5. Naulko V. I. [Recenzija] / V. I. Naulko // Ukrain's'kyj istorичnyj zhurnal. – 2016. – №2. – S.225–229. – Rec. na kn.: Kalakura Ja. S. Ukrain's'ka kul'tura: cyvilizacijnyj vymir [Tekst] / Ja. S. Kalakura, O. O. Rafal's'kyj, M. F. Jurij. – K.: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2015. – 496 s.

Radko P. G., doctor of historical sciences, professor of political economy, Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko (Ukraine, Poltava)

Basenko R. O., graduate student of world history and methods of teaching history, Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko (Ukraine, Poltava)

Civilization challenges Ukraine XXI century: national and cultural reflection Ukrainian statehood school historiographical discourse

Review of the collective monographic study: Kalakura Y. S. Ukrainian culture: civilizational dimension [Text] / Y. S. Kalakura, O. O. Rafalski, M. F. Yuri. – K.: IPIEND I. F. Kurasa National Academy of Sciences of Ukraine, 2015. – 496 p.

* * *

Сінкевич Є.,
доктор історичних наук, професор, професор
кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики, Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили
(Україна, Миколаїв), e.sinkevych@gmail.com

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

Smoliński A. Przemysł ciężki, rolnictwo i komunikacja sowieckiej Ukrainy w latach trzydziestych XX w. w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz dokumentów polskiej służby dyplomatycznej w ZSRS. – Oświęcim Napoleon V, 2016. – 181 s.

Александр Смолінський, доктор габілітований, професор відділу військової історії Інституту історії університету ім. М. Коперника в Торуні добре відомий українським історикам як фахівець, що досліджує артилерію та кінноту польського, російського і радянського війська. Він автор близько 400 публікацій з даної проблематики. Був стипендіатом фундації Ланцкоронських та реалізовував дві дослідницькі програми в рамках наукової програми Комітету наукових досліджень.

Зважаючи на вагомий доробок польського колеги у вивченні проблематики, що стосується й історії України ми не могли не звернути увагу на чергову працю в даному контексті – «Przemysł ciężki, rolnictwo i komunikacja sowieckiej Ukrainy w latach trzydziestych XX w. w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz dokumentów polskiej służby dyplomatycznej w ZSRS» («Важка промисловість, сільське господарство і транспорт Радянської України в 30-х роках ХХ ст. у світлі документів II Відділу Головного Штабу Війська Польського а також документів польської дипломатичної служби на теренах СРСР»). Про підготовку до друку даної монографії нам було відомо задалегідь, поскільки автором люб'язно було запропоновано нам здійснити українською мовою переклад резюме.

Перш за все відмітимо якісне оформлення роботи, яка споряджена алфавітним і географічним показником, бібліографією використаних праць, переліком архівних та друкованих джерел, численними ілюстраціями.

Дослідник справедливо й аргументовано зазначає, що окрім Німеччини у 1920–1930-х роках для польської розвідки неабиякий інтерес становив мілітарний і економічний потенціал СРСР та УСРР, зокрема. У монографії йдеться про загрозу, яку для Другої Речі Посполитої на той час становила агресивна політика СРСР у прагненні до світової комуністичної революції. Автор звертає увагу на ту обставину, що виходячи із документів, найбільше зацікавлення польської розвідки викликала ситуація на українських теренах. Польські дипломати і розвідники чітко усвідомлювали, що українська промисловість і аграрний сектор є ключовою складовою обороноздатності СРСР. Історик зазначає – видобування (українське вугілля, руда, марганець), металургія, машинобудування, продукція аграрного сектору (збіжжя, цукровий буряк, м'ясо) стали базисом на якому було здійснено індустріалізацію країни Рад. Не менш важливим чинником стало географічне розташування України, яку Кремль міг використати (і в 1939 р. використав) як плацдарм нападу на Польщу.